

ABDURAUF FITRAT "ABULFAYZXON" DRAMASI

Rasulova Gulmira Riskidinovna

Bo'stonliq tuman 2-son texnikumi

ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada yigirmanchi asr o'zbek adabiyotining yirik vakili, buyuk mutafakkir va jamoat arbobi Abdurauf Fitratning "Abulfayzxon" dramasiidagi g'oyaviy-badiiy izlanishlar atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqotda asarning yaratilishiga turtki bo'lgan tarixiy sharoitlar hamda muallifning o'tmish voqealari orqali zamonaviy ijtimoiy-siyosiy muammolarni ko'tarib chiqishdagi mahorati yoritilgan. Maqolaning markaziy qismida mustabid hokimiyatning inson ruhiyatiga va jamiyat ma'naviyatiga ko'rsatadigan halokatli ta'siri, shuningdek, shaxsiy manfaatning milliy manfaatlardan ustun qo'yilishi oqibatida yuzaga keladigan davlat tanazzuli masalalari tahlil etiladi.

Fitratning dramaturg sifatida Shekspirona tragediya janri an'alarini o'zbek adabiyotiga olib kirishi, qahramonlar psixologiyasini ochishdagi o'ziga xos uslublari va asardagi ramziy obrazlarning falsafiy mazmuni maqolaning asosiy tadqiqot yo'nalishini tashkil etadi. Shuningdek, asar so'ngidagi fojiviy yakun orqali muallif ilgari surgan "zulmning umri qisqaligi" va "adolat mezonlarining buzilishi davlat zavolidir" degan xulosalar ilmiy asoslab beriladi. Mazkur tadqiqot Fitrat ijodini chuqurroq o'rganish va jadid dramaturgiyasining tarixiy ahamiyatini tushunishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Abdurauf Fitrat, "Abulfayzxon" dramasi, o'zbek jadid adabiyoti, tarixiy tragediya, hokimiyat va axloq ziddiyati, mustabidlik fojiasi, psixologik tahlil, badiiy konflikt, ma'rifatparvarlik g'oyalari, Buxoro xonligi tarixi, shaxs va jamiyat, dramatik mahorat, ijtimoiy tanazzul, adolat va qonun ustuvorligi, milliy uyg'onish davri.

KIRISH

Abdurauf Fitratning "Abulfayzxon" dramasi o'zbek adabiyoti tarixida tarixiy mavzuni zamonaviy ijtimoiy-falsafiy mushohada bilan birlashtirgan eng kuchli asarlardan biri hisoblanadi. Fitrat ushbu asari orqali nafaqat o'tmishdagi Buxoro xonligining inqirozini, balki hokimiyatga intilish yo'lidagi ma'naviy tanazzul va qonli fojialarni badiiy bo'yoqlarda mohirona tasvirlagan.

Yigirmanchi asrning birinchi choragida yaratilgan ushbu tragediya milliy uyg'onish davri adabiyotining cho'qqisi bo'lib, unda millat taqdiri va davlat boshqaruvi masalalari markaziy o'ringa qo'yilgan. Fitrat Abulfayzxon obrazi orqali shafqatsizlik va qo'rquvga asoslangan saltatnatning naqadar mo'rtligini, zolimlik oxir-oqibat shaxsning o'zini ham, davlatni ham halokatga yetaklashi muqarrarligini isbotlab bergan.

Ushbu maqolada dramaning yaratilish tarixi, undagi badiiy konfliktlarning o'ziga xosligi va muallifning tarixiy shaxslarga bo'lgan munosabati atroflicha ko'rib chiqiladi. Shuningdek, asarning bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan jihatlari, xususan, adolatli jamiyat qurish va insoniy qadr-qimmatni asrash kabi masalalari tahlil etiladi.

Asosiy qism

"Abulfayzxon" dramasi XVIII asrda Buxoro xonligida yuz bergan real tarixiy jarayonlar asosiga qurilgan bo'lsa-da, Fitrat unda umuminsoniy va umumbashariy muammolarni ko'tarib chiqadi. Asarning markazida turuvchi Abulfayzxon obrazi - bu shunchaki zolim hukmdor emas, balki o'z nafi va taxtga bo'lgan hirsining qurboniga aylangan fojiaiy shaxsdir. Fitrat asar voqealari rivoji orqali "Zulm ustiga qurilgan saltanatning poydevori doimo qon bilan qoriladi va u barbod bo'lishga mahkumdir" degan g'oyani ilgari suradi.

Hokimiyat va ruhiy inqiroz tasviri. Dramaning boshlanishidanoq Abulfayzxonning o'z taxtini saqlab qolish yo'lidagi xavotirlari ko'zga tashlanadi. U o'z birodarlarini, hattoki go'dak jiyanlarini ham ayovsiz qatl ettiradi. Fitrat qahramonning ichki dunyosini ochib berishda psixologik tahlil usulidan unumli foydalanadi. Abulfayzxonning tushlari, ko'ziga ko'rinadigan arvoqlar va uning doimiy ta'qibda yashashi-bularning barchasi gunohkor

vijdonning azobidir. Muallif bu orqali inson qancha yuqori cho‘qqiga chiqmasin, agar u ma’naviy qadriyatlardan uzilgan bo‘lsa, baribir ich-ichidan yemirilishini ko‘rsatib beradi.

Siyosiy tanazzul va millat fojiasi. Dramada Buxoro xonligining ichki nizolar tufayli parchalanishi mahorat bilan tasvirlangan. Fitrat jadidchilik g‘oyalaridan kelib chiqib, davlatning inqiroziga sabab bo‘lgan omillarni sanaydi: saroydagi xiyonatchilik, amaldorlarning laganbardorligi, ilm-fan va ma’rifatning chetda qolib, faqatgina mansab talashishning birinchi o‘ringa chiqishi. Abulfayzxonning o‘z xalqidan butunlay uzilib qolgani, uning faqatgina jallodlar va fitnachi vazirlar qurshovida ekanligi davlat boshqaruvidagi eng katta xato sifatida talqin etiladi. Eron shohi Nodirshohning bostirib kelishi esa, bu ichki tanazzulning mantiqiy yakuni, ya’ni zaiflashgan davlatning tashqi dushman oldida tiz cho‘kishi sifatida beriladi.

Ulfat va Farhod obrazlarining g‘oyaviy vazifasi. Asardagi Ulfat obrazi Fitratning o‘z qarashlarini ifoda etuvchi "rezonyor" qahramon hisoblanadi. Uning achchiq haqiqatlari, Abulfayzxonning yuziga aytilgan malomatlari zolim hukmdorning ma’naviy mag‘lubiyatini ta’minlaydi. Farhod obrazi orqali esa muallif sodda, ammo adolat istovchi xalq vakilining fojiasini ko‘rsatadi. Bu obrazlar tizimi asarning tragediya janriga xos bo‘lgan keskinligini oshiradi. Dramaturg an’anaviy "yaxshi hukmdor" haqidagi afsonalarni parchalab, hokimiyatning inson tabiatini qanchalik o‘zgartirib yuborishi mumkinligini fojiviy bo‘yoqlarda chizadi.

Badiiy mahorat va ramziylik. Fitrat dramada ramziy elementlardan ham unumli foydalangan. Masalan, asardagi "qon" ramzi-u faqatgina o‘limni emas, balki yuvib bo‘lmas gunohni va avlodlar o‘rtasidagi uzilmas zanjirni anglatadi. Dramaning tili garchi o‘sha davr uslubiga xos bo‘lsa-da, juda o‘tkir va ta’sirchan. Har bir dialog qahramonning xarakterini ochishga, voqealar dinamikasini tezlashtirishga xizmat qiladi. Fitrat Shaxsiy manfaatlar milliy manfaatlardan ustun qo‘yilgan joyda halokat muqarrar ekanligini tarixiy misollar orqali isbotlab bergan.

Xulosa

Abdurauf Fitratning "Abulfayzxon" dramasi nafaqat o‘zbek adabiyoti, balki butun Sharq dramaturgiyasida hokimiyat va insoniy axloq muammosini eng yuqori nuqtada

yoritib bergan asardir. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, muallif Abulfayzxon fojiasi orqali mustabidlikning nafaqat xalq, balki hukmdorning o‘zi uchun ham halokatli ekanini isbotlab berdi. Fitrat taxtga intilish yo‘lidagi har qanday jinoyat ertami-kechmi qilmishga yarasha jazo bilan yakunlanishini tarixiy dalillar va badiiy bo‘yoqlar vositasida teran ifodaladi.

Ushbu tragediya bugungi kun o‘quvchisi uchun ham katta tarbiyaviy va siyosiy ahamiyatga ega. Unda ilgari surilgan adolatli davlat qurish, rahbarning ma’naviy qiyofasi va xalq oldidagi mas’uliyati kabi g‘oyalar hamon o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Fitrat asar so‘ngida zulm saltanatining barbod bo‘lishini tasvirlash orqali insoniyatni ma’rifatga, o‘zaro hamjihatlikka va insoniy qadriyatlarni har qanday moddiy boylikdan ustun qo‘yishga chorlaydi.

"Abulfayzxon" dramasi o‘zbek milliy tafakkurini yuksaltirishga xizmat qiluvchi o‘lmas meros bo‘lib, u bizni o‘tmish xatolaridan saboq chiqarishga va kelajakni adolat hamda haqiqat poydevori ustiga qurishga undaydi. Fitratning ushbu shoh asari badiiy mahorat va g‘oyaviy teranlik uyg‘unligining yorqin namunasi sifatida jahon adabiyoti xazinasidan munosib o‘rin egallashga loyiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. **Fitrat, A.** Tanlangan asarlar. 2-jild: Dramalar, nasriy asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
2. **Fitrat, A.** Abulfayzxon (Tragediya). – Toshkent: Yoshlar matbuoti, 2019.
3. **Qosimov, B.** Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoiylik. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002.
4. **Karimov, N.** XX asr o‘zbek adabiyoti manzaralari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008.
5. **G‘anixo‘jayev, F.** Fitrat – dramaturg. – Toshkent: Fan, 1977.
6. **Sultonov, I.** Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
7. **Boltaboyev, H.** Fitrat va jadidchilik. – Toshkent: Milliy kutubxona nashriyoti, 2007.
8. **Ziyoev, H.** Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash. – Toshkent: Sharq, 1998. (Tarixiy kontekst uchun).

9. **Mirzayeva, S.** Fitratning badiiy mahorati va "Abulfayzxon" tragediyasi tahlili // O'zbek tili va adabiyoti jurnali. – Toshkent, 2015. – №3.